

dr BARBARA KRZYSKÓW

Centralny Instytut Ochrony Pracy
– Państwowy Instytut Badawczy

Kontakt: bakrz@ciop.pl

DOI: 10.5604/01377043.1233303

Zasady przechodzenia na wcześniejszą emeryturę ze względu na warunki pracy – w Polsce i innych państwach UE

Fot. Rawpixel.com/Bigstockphoto

W artykule przedstawiono zasady przechodzenia na wcześniejszą emeryturę ze względu na warunki pracy w wybranych państwach UE i na tym tle rozwiązania przyjęte w prawie polskim. Z dokonanej analizy wynika, że nie tylko różne są zasady przechodzenia na wcześniejszą emeryturę ze względu na warunki pracy, ale też występują zasadnicze różnice w poszczególnych państwach dotyczące prac uzasadniających ubieganie się o wcześniejszą emeryturę jak i wiek, w jakim można z niej skorzystać.

Słowa kluczowe: wcześniejsza emerytura, warunki pracy, rodzaje pracy, minimalny wiek

Rules of early retirement in Poland and the other chosen European Union member states

The paper presents the rules guiding early retirement due to working conditions in selected EU Member States and how they compare to the solutions applied in Poland. The review shows differences not only in the rules of early retirement due to working conditions but also considerably different approaches adopted by countries with respect to jobs that entitle workers to apply for early retirement and the eligible age.

Keywords: early retirement, working conditions, job types, minimal age

Wstęp

Wydłużenie przewidywanego okresu życia człowieka, kryzys finansowy, ale też postęp techniczny spowodowały, że w państwach członkowskich Unii Europejskiej od kilku lat przeprowadzane są reformy ubezpieczeń społecznych. Ich celem jest, z jednej strony – konieczność wydłużenia liczby lat pracy i związanego z tym podnoszenia wieku, w którym można przechodzić na emeryturę, z drugiej zaś – ograniczanie lub likwidowanie niektórym grupom pracowników przywilejów, związanych z możliwością wcześniejszego przechodzenia na emeryturę. Zmiany te powodują, że coraz mniej państw członkowskich Unii Europejskiej decyduje się na pozostawienie tych przywilejów, nawet ze względu na warunki pracy. Państwami, które pozostawiły możliwość przechodzenia na wcześniejszą emeryturę, albo ze względu na warunki, w których wykonywana jest praca, albo ze względu na jej charakter, są między innymi: Austria, Belgia, Bułgaria, Cypr, Francja, Węgry, Grecja, Polska, Łotwa i Rumunia.

Celem artykułu jest przedstawienie różnych rozwiązań, szczególnie w kontekście kryteriów, które

naależy spełnić, aby móc ubiegać się o wcześniejszą emeryturę w wybranych państwach członkowskich UE i na tym tle – przedstawienie rozwiązań polskich.

Zasady przechodzenia na wcześniejszą emeryturę w wybranych państwach UE

Sposób podejścia poszczególnych państw Unii Europejskiej do możliwości skorzystania z wcześniejszej emerytury różni się zasadniczo. Różnice te dotyczą zarówno sposobu określania podmiotów korzystających z przywileju wcześniejszej emerytury¹, naliczania stażu pracy w warunkach uzasadniających przechodzenie na wcześniejszą emeryturę, jak też wieku pracownika, w którym może on z takiego mechanizmu skorzystać. Z reguły jest to możliwość obniżenia wieku emerytalnego do 60 - 62 lat. Różnice dotyczą również sposobu ustalenia w przepisach poszczególnych państw

¹ Jest to albo enumeratywne wyliczenie zawodów, których wykonywanie jest podstawą wcześniejszego przechodzenia na emeryturę, albo omówienie warunków pracy, które uzasadniają wcześniejsze przejście na emeryturę. Istnieją też tak jak w Polsce systemy mieszane.

wymagań dotyczących stażu pracy ogółem lub stażu pracy w szczególnych warunkach.

W Austrii pracownik pracujący w narażeniu na określone, wymienione w przepisach enumeratywne czynniki, może przejść na emeryturę w wieku 60 lat (ogólne wymagania to 62 lata, bez różnicy ze względu na płeć). Musi jednak wykazać się co najmniej 10-letnim okresem pracy w ciężkich warunkach w ostatnich 20 latach przed przejściem na emeryturę [1].

Specyficzna, ze względu na formę ustalania uprawnień przechodzenia na wcześniejszą emeryturę, jest sytuacja pracowników w Belgii. Podstawowa emerytura ustalana jest przez państwo i w przepisach nie przewidziano możliwości przejścia na wcześniejszą emeryturę ze względu na warunki pracy. Przejście na wcześniejszą emeryturę może być jednak ustanowione w układach zbiorowych pracy, zawieranych pomiędzy partnerami społecznymi. Takim układem jest np. układ zbiorowy pracowników budowlanych, który przewiduje ich przejście na wcześniejszą emeryturę w wieku 56 lat, jeżeli mają ogólny staż pracy nie mniejszy niż 33 lata, a w tym 20 lat w pracy zmianowej, obejmującej pracę w nocy

w ustawie czynniki ryzyka, związane z rodzajami prac determinowanych siłami natury⁵ oraz procesami technologicznymi⁶.

Praca o szczególnym charakterze została natomiast zdefiniowana jako: „wymagająca szczególnej odpowiedzialności oraz szczególnej sprawności psychofizycznej, której możliwości należytego wykonywania w sposób niezagrażający bezpieczeństwu publicznemu, w tym zdrowiu lub życiu innych osób, zmniejsza się przed osiągnięciem wieku emerytalnego na skutek pogorszenia sprawności psychofizycznej, związanego z procesem starzenia się. Wykaz prac, które mogą być zaliczone do prac o szczególnym charakterze określa załącznik nr 2 do ustawy”⁷.

Z treści tak sformułowanych definicji wynika jednoznacznie, że nie wystarczy wykonywać pracy, której rodzaj został określony w załączniku 1 lub 2 do ustawy, aby nabyć uprawnienia do ubiegania się o emeryturę pomostową. Muszą być również spełnione wymagania w odniesieniu do danego rodzaju pracy, określone w definicji. Powinny więc wystąpić jednocześnie dwa warunki, aby praca określonego rodzaju mogła być uznana za pracę o szczególnym charakterze lub o szczególnym charakterze. Praca ta musi zawierać kryteria określone w definicji i jej rodzaj ma być wymieniony w załącznikach do ustawy, przy czym ta szczególna odpowiedzialność oraz szczególna sprawność psychofizyczna muszą być spełnione łącznie. Z takiej interpretacji definicji wynika, że nie wszystkie prace, które spełniają warunki określone w definicji prac o szczególnym charakterze lub o szczególnym charakterze będą uprawniały do wcześniejszej emerytury, jak też nie uprawniają do wcześniejszej emerytury prace wymienione w załącznikach, jeżeli nie spełniają kryteriów zawartych w definicjach.

Ustalono zostały kryteria czynników występujących w procesie pracy, których, w przypadku kwalifikacji prac w szczególnych warunkach, negatywne oddziaływanie na organizm człowieka nie może być ograniczone technicznie, medycznie ani organizacyjnie. Oznacza to, że mimo postępu technologicznego, cywilizacyjnego w wielu dziedzinach, nie powstały rozwiązania mogące zahamować negatywny wpływ niektórych czynników na organizm pracownika i wpływ ten kumuluje się w organizmie wraz z wie-

kiem. Pracownik wykonujący takie prace nie może w pewnym wieku (ustawodawca wyznaczył go, z pewnymi wyjątkami, na 55 lat dla kobiet i 60 lat dla mężczyzn) dalej wykonywać pracy.

Nieco inaczej przedstawia się sprawa z pracą o szczególnym charakterze. W tym przypadku to nie względy obiektywne, niezależne od pracownika, ale sam jego organizm w procesie starzenia się traci właściwości wymagane przez ustawodawcę (szczególna sprawność psychofizyczna i szczególna odpowiedzialność), niezbędne do dalszego wykonywania pracy. Analizując rodzaje prac wymienione w załączniku 2 do ustawy (rodzaje prac o szczególnym charakterze) należy stwierdzić, że ich cechami krytycznymi, mogącymi pogarszać się wraz z procesem starzenia się, decydującymi o sprawności psychofizycznej, wymaganej od osób wykonujących takie prace, są między innymi: sprawność intelektualna, sprawność sensomotoryczna, zdolności, cechy temperamentu.

Prace te wyróżniają się potencjalnym zagrożeniem dla bezpieczeństwa publicznego podczas ich wykonywania, koniecznością podjęcia i realizacji decyzji w bardzo krótkim czasie (natychmiast) w przypadku odchylenia od stanu normalnego (szczególna sprawność psychofizyczna), świadomością konsekwencji (następstw) podjęcia nieprawidłowych decyzji przy braku możliwości ich skorygowania (szczególna odpowiedzialność)⁸.

W przeprowadzonej reformie ważne jest również to, że emerytury pomostowe są świadczeniem wygasającym. Warunkiem ich nabycia jest bowiem rozpoczęcie pracy w szczególnych warunkach lub o szczególnym charakterze w rozumieniu ustawy przed datą wejścia w życie reformy emerytalnej, a więc przed 1 stycznia 1999 r.

Podsumowanie

Z przedstawionego w artykule przeglądu wynika, że opisane państwa UE zwracają do ograniczenia przywilejów przechodzenia na wcześniejszą emeryturę ze względu na warunki pracy. Ograniczenia te polegają przede wszystkim na redukowaniu prac uzasadniających przechodzenie na wcześniejszą emeryturę, ale też – jak np. w Bułgarii, znacznym podniesieniu wieku, w którym z tego przywileju można skorzystać. Kryteriami uzasadniającymi przejście na wcześniejszą emeryturę, obok rodzaju wykonywanej pracy jest staż pracy w warunkach szczególnych i minimalny wiek, który trzeba osiągnąć, aby przejść na taką emeryturę. Przy czym w większości państw staż pracy to czas faktycznie wykonywanej pracy, ale w niektórych krajach (Francja, Cypr) jest to powiększenie faktycznego stażu (w Polsce taki system stosuje się do górników pracujących pod ziemią, których zasady przechodzenia na emeryturę są wyłączone z regulacji ustawy o emeryturach pomostowych).

Większość państw ustala listy prac lub zawodów, których wykonywanie uzasadnia przejście na wcześniejszą emeryturę. Niektóre, jak Francja czy Belgia, uwzględniają przede wszystkim warunki pracy, kładąc nacisk na prace zmianowe, w porze nocnej, czy też prace monotonne. Jedyne w ustawodawstwie

polskim prawodawca zdecydował się na określenie prac uzasadniających przejście na wcześniejszą emeryturę, definiując warunki, w których praca ta ma być wykonywana lub których wymaga się od pracowników ją wykonujących. Definicje te zostały jednak uzupełnione o wykazy rodzajów prac, których wykonywanie, przy spełnieniu kryteriów definicji, uzasadnia ubieganie się o emeryturę.

Generalnie rzecz ujmując, zasady przechodzenia na wcześniejszą emeryturę ze względu na warunki pracy uregulowane są w powszechnie obowiązujących aktach normatywnych. Wyjątek stanowi Belgia, gdzie przywilej ten ustanawiany jest w drodze układów zbiorowych.

Należy oczekiwać, że postęp techniczny, ograniczanie lub eliminowanie gałęzi gospodarki (np. górnictwo), w której warunki pracy uzasadniają przechodzenie na wcześniejszą emeryturę, będą powodować, że przywilej ten będzie w dalszym ciągu ograniczany.

BIBLIOGRAFIA

- [1] *Schwerarbeitspension*. Pensionsversicherungsanstalt 2016 <http://www.pensionsversicherung.at/cdscontent/load?contentid=10008.577821&version=1453715217>
- [2] *Age de la pension (Régime des salariés)*. Service fédéral des Pensions 2016. <http://www.onprp.fgov.be/FR/profes/benefits/retirement/age/pages/default.aspx>
- [3] National Social Security Institute of Bulgaria. Publication – State Gazette, No. 110/17.12.1999, in force as of 01.01.2000; Last Amendment - SG No. 79/13.10.2015, in force as of 01.11.2015. <http://www.noi.bg/en/pensions/grantpensions/1854-posv13>, http://www.noi.bg/images/en/legislation/social_security_codelak_20151101.pdf
- [4] "Cyprus Economic Policy Review" 2011, Vol. 5, No. 2:3-34 *The Cypriot Pension System: issues and Reform Options*, Alejandro Sergio Simone, International Monetary Fund
- [5] *Le compte personnel de prévention de la pénibilité en 2015*. Compte prévention pénibilité, <http://www.preventionpenibilite.fr/files/live/sites/preventionpenibilite/files/Prevention%20penibilite/ressources%20site%20informatioinell/componen/Lap%20C3%a9nibilit%C3%a9en2015>
- [6] Maśniak D., Lados D.J. *Pension Reforms in Poland and Hungary from the Legal Perspective – similarities and differences*. "Insurance Review" 4/2014/"Wiadomości Ubezpieczeniowe" 4/2014
- [7] Tinios P. *Greek pension reform once again: Explaining its logic and issues*. The London School of Economics and Political Science (LSE) 2016, <http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/CMS%20pdf/HO%20staff%20in%20Prees/BRIEFING-NOTE-PT.pdf>
- [8] Mavlutova, I., Titova, S., Kraze, S. *Pension System Reform in Latvia (case study)*. Polytechnic Institute of Leiria 2012
- [9] Stefan R.C. *Country report Romania*. European Federation of Building and Woodworkers <http://www.efbwww.org/pdfs/26%20-%20Romania%20GB.pdf>
- [10] Ustawa z dnia 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych (t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 965 ze zm.)
- [11] Zasady kwalifikacji prac w szczególnych warunkach i o szczególnym charakterze. Poradnik do ustawy z dnia 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych. CIOP-PIB, Warszawa 2009

⁵ Chodzi o prace pod ziemią, na wodzie, pod wodą oraz w powietrzu.

⁶ Są to: prace w warunkach gorącego mikroklimatu – prace wykonywane w pomieszczeniach, w których wartość wskaźnika termicznego WBGT wynosi 28 °C i powyżej, przy wartości tempa metabolizmu pracownika powyżej 130 W/m²; prace w warunkach zimnego mikroklimatu – prace wykonywane w pomieszczeniach o temperaturze powietrza poniżej 0 °C; bardzo ciężkie prace fizyczne – prace powodujące w ciągu zmiany roboczej efektywny wydatek energetyczny u mężczyzny – powyżej 8400 kJ, a u kobiety – powyżej 4600 kJ; prace w warunkach podwyższonego ciśnienia atmosferycznego; ciężkie prace fizyczne związane z bardzo dużym obciążeniem statycznym wynikającym z konieczności pracy w wymuszonej, niezmienniej pozycji ciała przez co najmniej 50% zmiany roboczej. Dodatkowo w definicji wyjaśniono pojęcie ciężkiej pracy fizycznej, jako określone wydatkiem energetycznym dla mężczyzny powyżej 6300 kJ, a u kobiety powyżej 4200 kJ. Natomiast praca w wymuszonej pozycji ciała to praca wymagająca znacznego pochylecia i (lub) skręcenia pleców przy jednoczesnym wywieraniu siły powyżej 10 kG dla mężczyzny i 5 kG dla kobiet (wg metody OWAS pozycja 4).

⁷ Należy podkreślić, że wykazy stanowiące załącznik 1 i 2 do ustawy zostały ograniczone w stosunku do obowiązujących poprzednio o około 75%.

⁸ *Zasady kwalifikacji prac w szczególnych warunkach i o szczególnym charakterze. Poradnik do ustawy z dnia 19 grudnia 2008 r. o emeryturach pomostowych*. CIOP-PIB, Warszawa 2009